

А.В. Чорный. Семантика инфинитива в значении императива в произведении Марка Аврелия Т' е, j ?autOn

В данной статье автор исследует грамматические значения древнегреческих глаголов в форме инфинитива, выполняющих функцию императива. Приведенный иллюстративный материал представляет изменения различных контекстуальных значений, происшедшие в процессе диахронического развития языка.

Ключевые слова: семантическая доминанта произведения, прагматические элементы, инфинитив, императив, абстрактный, транспозиция

A.V. Chornyj Semantics of infinitives with The meaning of imperatives in the work of Marcus Aurelius T' e, j ?autOn

The semantics of the secondary grammatical meaning of the greek infinitives by comparison with the proper paronymous imperatives in the work of Marcus Aurelius T' e, j ?autOn is analyzed in the article. The realization of the contextually dependent and generally orientational meaning of the greek imperative infinitives, acquired by diachronic changes in the ancient greek language, is shown by examples.

Key words: semantic dominant, pragmatical elements, infinitive, imperative, abstract, transposition

Надійшла до редакції 11.05.09

Прийнято до друку 04.11.09

УДК 681.3:801.3:801.8:802.0:81'42

Н.Б. Іваницька

**ОСОБЛИВОСТІ КОРЕЛЯЦІЇ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА
TO FAIL ІЗ УКРАЇНСЬКИМИ ВІДПОВІДНИКАМИ В АСПЕКТІ
ФОРМАЛЬНО-СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ РЕЧЕННЯ**

У статті описано особливості семантичної та граматичної кореляції англійського дієслова to fail із українськими відповідниками в присудковій позиції формально-синтаксичної структури речення.

Ключові слова: зіставне мовознавство, дієслово, автосемантичне дієслово, синсемантичне дієслово, кореляція.

Розвиток вітчизняної лінгвістики характеризує посилена увага до міжмовних зіставних досліджень. Цьому сприяють, з одного боку, закономірний процес досить результативного накопичення знань у сфері вивчення конкретних мов, а з іншого, – позамовні суспільні чинники. Значну частину розвідок спрямовано на встановлення спільного та відмінного в лексичній семантиці як споріднених, так і неспоріднених мов. Контрастивістика і типологія граматичних систем української та англійської мов, здійснені переважно на основі одностороннього зіставного аналізу, отримавши наукове висвітлення в підручниках із порівняльної типології (граматики) [7; 8; 10 та ін.], останнім часом залишаються дещо на периферії. Хоча необхідно наголосити на тому, що слово в усіх його лінгвальних вимірах почало активно вивчатися і постало в центрі сучасної граматичної, зокрема синтаксичної науки. У цьому зв'язку «найцентральнішу» позицію посіло дієслово. У системі різновекторних досліджень дієслова, в тому числі і в зіставному мовознавстві, зазнала «оновлення» теорія формально-синтаксичної структури речення, зокрема

простого, ключовим поняттям якої є «автосемантизм / синсемантизм» повнозначного слова (І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, М.Я. Плющ, А.П. Загнітко, Н.Л. Іваницька, С.О. Соколова, Н.В. Гуйванюк та ін.). Відсутність контрастивних розвідок, виконаних в зазначеному аспекті, і визначає **актуальність** пропонованої статті.

Об'єктом дослідження виступає англійське дієслово *to fail* та його українські відповідники, витлумачені на тлі узагальненої дієслівної надкатегорії «процесуальність», яку в сукупності субкатегорій та мікрокатегорій розглядаємо як «третій член» зіставного аналізу [8, 121; 4-5]. **Предмет** розвідки вбачаємо в установленні міжмовних синтагматичних (формально-граматичних) співвідношень виокремлених дієслів.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей кореляції англійського дієслова *to fail* із українськими відповідниками в аспекті формально-синтаксичної інтерпретації структури простого речення. У роботі передбачено розв'язання таких часткових **завдань**. (1) дослідити синтагматику англійської дієслівної лексеми *to fail* та її однослівних (дієслівних) українських відповідників; (2) за дистрибутивними характеристиками, зафіксованими в словниках і в матеріалах авторської картотеки, виявити автосемантизм та синсемантизм таких дієслів і простежити корельованість англійської лексеми *to fail* та її українських відповідників у межах кожної групи (автосемантичних та синсемантичних дієслів); (3) виявити умови максимальної втрати дієсловом *to fail* семантики; набуття ним ознак інформативно недостатнього слова, а відтак граматикизації відповідних семантичних едностей у формально-синтаксичній структурі речення; (4) показати специфіку корельованості англійського інформативно недостатнього дієслова *to fail* із відповідними структурами українського речення.

Під кореляцією розуміємо міжмовну взаємну відповідність мовних елементів, що спирається на одновимірні властивості мовних одиниць зіставляваних мов. Міжмовна кореляція в її класичному варіанті можлива лише за умови, коли у вимірних одиницях мовної структури збережена тотожність змісту (семантики) та форми (вираження). Намагаючись максимально дотриматися цього критерію, ми досліджували кореляцію однослівних (дієслівних) виражень спільних категорій дієслівної надкатегорії «процесуальність» шляхом «проникнення» у внутрішньодієслівну семну структуру [1] та виявлення в її складі ознак корельованості дієслівних номінацій у зіставляваних (українській та англійській) мовах.

До функціонально-семантичного поля досліджуваних одиниць було включено, крім англійського дієслова *to fail*, також його синоніми *to reject*, *to disappoint*, *to decline*, англійські структури *to fail + to + інфінітив (to fail to come)*, українські дієслівні номінації, значення яких відповідає англійському дієслову *to fail* (*підводити*, *погіршувати(сь)*, *притинити(сь)*, *послаблювати(сь)* та ін.). Аналіз було проведено на матеріалі близько 100 мовленнєвих одиниць, відібраних із словників [11-16] та авторської картотеки англо-українських компарабельних зразків (переважно із художніх текстів української та англійської літератури).

Англійське дієслово *to fail* є повнозначним словом, якому властиві ознаки, притаманні повнозначному слову – бути мовним репрезентантом відповідного процесуального денотата: *I tried to convince him, but failed* [14, 77]; *The crops failed because of the hot summer and so did the water-supplies* [16]; *His novel fails in truthfulness* [16].

Синтагматика англійського дієслова *to fail* в аспекті виявлення ознак «повнозначності» засвідчила приблизно однаковий потенціал щодо здатності (нездатності) *to fail* як повнозначного слова реалізувати семантику своїм власним фонемним складом, тобто бути автосемантичним (абсолютивної семантики) чи синсемантичним (релятивної семантики) [2, 25-29].

При цьому, як засвідчує матеріал, в обох випадках це англійське дієслово виявляє ознаки генералізованої семантики на тлі вираження денотатів і номінації їх відповідними українськими дієсловами більш вузької семантики

Генералізовану семантику англійського **автосемантичного** дієслова *to fail* виявляють і засвідчують українські дієслівні кореляти: *відмовляти* (про серце), *здавати* (про здоров'я), *згасати* (про хвору людину), *погіршуватись* (про зір), *похитуватись* (про здоров'я), *невродити* (про врожай), *провалюватись* (про плани), *збанкрутувати* (про фірму).

Уживане в реченнях, автосемантичне дієслово *to fail* утворює окремий самостійний формально-синтаксичний компонент (присудок двоскладного речення), не поширюючись обов'язковими компонентами, чи одновалентний предикат семантико-синтаксичної структури речення. Семний склад цього англійського автосемантичного дієслова повністю реалізує його назва як замкнена структурна (однослівна) номінативна одиниця мови: *In this case, however, the scheme failed* (M. Mapes Dodge) [<http://ruscorporu.ru/>]; *"You won't fail," assured Drouet* (T. Dreiser) [<http://ruscorporu.ru/>]; *Ralph's breath failed* (W. Golding) [<http://ruscorporu.ru/>].

У плані зіставлення таких і подібних уживань дієслова *to fail* із українськими відповідниками спостерігається повнота корелятивних ознак, незважаючи на виявлену варіативність українських номінацій у реченнєвій парадигмі української мови. Усі українські дієслівні відповідники англійського автосемантичного дієслова *to fail* є автосемантичними дієсловами; у формально-синтаксичній структурі речення функціонують як головний компонент – присудок; не поширюються обов'язковими прислівними компонентами; у семантико-синтаксичній структурі речення є одновалентними предикатами: *Здоров'я здає; Хворий згасає; Здоров'я похитнулось; Картопля не вродила та ін.*

Генералізовану семантику англійського **синсемантичного** дієслова *to fail* виявляють і засвідчують такі українські дієслівні кореляти: *не залишати* (когось), *провалювати* (когось), *не зуміти* (зробити чогось), *забувати* (зробити щось), *не розуміти* (когось), *не могли зробити* (щось), *підводити* (когось) та ін.

Як і в автосемантичному дієслові *to fail*, його синсемантичний варіант корелює із українськими синсемантичними дієсловами; у формально-синтаксичній структурі речення вони функціонують як головний компонент-присудок; поширюються обов'язковими придієслівними компонентами; у семантико-синтаксичній структурі речень є двовалентними предикатами: *Сили покидають його; Екзаменатор провалив хлопця (на екзамені)* та ін.

Уживане в реченнях синсемантичне дієслово *to fail* також утворює окремий формально-синтаксичний компонент (присудок двоскладного речення). При цьому, на відміну від автосемантичного, дієслово прогнозує сильні позиції, що вимагають заповнення їх обов'язковими компонентами прислівної залежності, а в семантико-синтаксичному аспекті - двовалентний предикат. Семний склад такого англійського синсемантичного дієслова лише частково реалізує його дієслівна номінація: *His courage failed him (failed whom? failed him); He failed Peter (failed whom? - failed Peter).*

Для реалізації семного складу цього англійського синсемантичного дієслова необхідним є залежне від нього інше повнозначне слово (здебільшого іменник чи особовий займенник), на яке «поширюється» семантика дієслова *to fail* і яке «перебирає» на себе одну із його сем «спрямованість, невимушений вплив на об'єкт чи ситуацію із негативним результатом».

Отже, генералізаційна властивість англійської номінації *to fail*, підтверджена українськими еквівалентними назвами, охоплює широке коло дієслів, у семантиці яких більшою чи меншою мірою зберігся «архісемний зміст», ототожнений відповідним негативом, відтвореним у лексичних значеннях кожної з номінацій.

Архісемний «вміст» кожної еквівалентної української дієслівної номінації може бути повним (за наявності в них денотативних сем) і частковим (за наявності в них, крім денотативних сем, також конотативних).

Англійському дієслову *to fail* властива архісема «невдача, провал» («не вдаватися, провалюватися»), яка об'єднує значну кількість українських дієслівних відповідників: 1) *не збуватися, не вдаватися, не досягати, не зробити, не з'являтися*; 2) *підводити*; 3) *не вистачати, бракувати*; 4) *зменшуватися, закінчуватися, вичерпуватися*; 5) *збанкрутувати*; 6) *слабнути*; 7) *завмирати*; 8) *припинятися, вмирати*; 9) *провалюватися*; 10) *провалювати (когось на виборах)* [12]. Приблизно такий же обсяг варіантів архісеми англійського дієслова *to fail* відтворює словникова стаття з цим дієсловом у «The Oxford Russian Dictionary»: рос. *не уродиться (The crops failed)*, рос. *прекратиться (The water supply failed)*, рос. *слабеть (Her eyesight is failing)*; рос. *ухудшаться (His health is failing)*, рос. *провалиться (He failed in the exam)* та ін.

Досить своєрідним є тлумачення значення цього дієслова в «Longman Dictionary of Contemporary English» а) *to be unsuccessful in smth. that you want to do: Doctors failed to save the girl's life*; б) *not do what is expected (needed, wanted): The letter failed to arrive* [14, 492].

Беручи до уваги таке тлумачення, видається можливим представити архісемі англійського дієслова *to fail* двома її складовими: *fail = try but fail*, перша з яких («try») є невід'ємним елементом його семної структури, що й відтворено в лексикографічному описі: а) *...you want to do*, б) *...is expected (needed, wanted)* [14,492].

Прихований суб'єктивний зміст (додаткова сема) виразно простежується в англійських реченнях із факультативним прислівним компонентом *never* придієслівної залежності (від дієслова *to fail*), який посилює заперечний зміствисловлювання: англ. *My grandson never fails to phone me on my birthday* - укр. *Мій онук так ніколи й не зателефонує мені на день народження*. У реченні виражається прихований зміст (сум, жаль, біль) від того, що бажана мовцем дія (*phone*) не відбувається; бажання отримати позитив від результату такої дії провалюється, є неуспішним (*fails to phone*).

В українському еквіваленті може бути: а) *ніколи не телефонує; ніколи й не зателефонує*; б) *так і не телефонує*; в) *так ніколи і не зателефонує*.

«Неувага» до часового показника вираження дії (*не телефонує, не зателефонує*) є додатковим свідченням наявності прихованої (додаткової) семи, що «перебирає» на себе акценти основного змісту присудкової структури.

Аналізуючи структуру англійських речень із дієсловом *to fail*, не можна залишити поза увагою функціонування в них придієслівного інфінітива з *to* (*fail to come, fail to understand, fail to marry, fail to glance, fail to do, etc.*). Очевидно, структурна закономірність таких уживань певною мірою відтворює «сліди» залишкової, хоча й занадто віддаленої від денотата, збідненої семантики дієслова *to fail*, яке перетворилося в складову аналітичного компонента формально-синтаксичної структури речення: *For some reason," said Glinda, "we have failed to find this cunning old Mombi* (L. Frank Baum) [<http://ruscorpora.ru>]; *I know, Doctor Manette - how can I fail to know – that* (Ch. Dickens) [<http://ruscorpora.ru>]; *For a moment he looked at me as if he failed to understand* (F. Scott Fitzgerald) [<http://ruscorpora.ru>].

Отже, як бачимо, корелятивами в українській та англійській мовах виступають: укр. *так і не + дієслово* - англ. *fail + to + інфінітивна форма дієслова*.

Така кореляція виразно засвідчує втрату англійським дієсловом *to fail* денотативної семи, перетворення його в допоміжний елемент аналітичного присудка у формально-синтаксичній структурі речення.

Проведений зіставний аналіз англійських структур із дієсловом *to fail* у зіставленні з українськими дієслівними відповідниками дає підстави зробити висновок про те, що:

- англійське дієслово *to fail* та його українські дієслівні відповідники виявляють семантичну кореляцію, яка полягає в наявності тотожного вмісту денотативних та конотативних сем у дієслівних номінаціях;
- англійське дієслово *to fail*, маючи всі ознаки повнозначного слова, на синтагматичній осі сполучуваності виявляє риси автосемантизму та синсемантизму і корелює з українськими дієслівними відповідниками у формально-синтаксичній структурі речення;
- в українських реченневих структурах-відповідниках англійських речень із присудками *fail + to do* експлікується прихована додаткова сема англійського дієслова *to fail*.

Література

1. Апресян Ю. Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола / Ю. Д. Апресян. – М.: Наука, 1967. – 252 с.
2. Іваницька Н. Б. Функціонально-семантична класифікація українських та англійських дієслів : [монографія] / Н. Б. Іваницька. – К. : КНТЕУ, 2004. – 196 с.
3. Іваницька Н. Б. Абсолютивно-релятивний потенціал українських дієслів у проекції на структуру речення / Н. Б. Іваницька // *Ucrainica II. Soucasna Ukrainistika. Problemy juzika, literatury a kultury. Sbornik clanky 3. Olmoucke Symposium ukrajinistu.* – Olomouc, 2006. – cast 1. – С. 269–274.
4. Іваницька Н. Б. Система значенневих варіантів семантичного макрокомпонента категорії процесуальності українських та англійських дієслів / Н. Б. Іваницька // *Мовознавство.* – 2007. – № 3. – С. 62–68.
5. Іваницька Н. Б. Українська та англійська дієслівна лексика в аспекті сучасних класифікаційних вимірів / Н. Б. Іваницька // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського* : [зб. наук. праць]. Серія: Філологія. – 2007. – Вип. 9. – С. 52–59.
6. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові / Н. Л. Іваницька. – К. : Вища школа, 1986. – 167 с.
7. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 343 с.
8. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
9. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
10. Сравнительная типология английского, немецкого, русского и украинского языков: учебное пособие / [Левицкий А. Э., Борисенко Н. Д., Борисова А. А. и др.]. – К. : Освіта України, 2009. – 360 с.

Лексикографічні джерела

11. Англійські автосемантичні дієслова та їхні українські відповідники: короткий словник-довідник / [автори-упорядники: Драч Ю. Б., Іваницька Н. Б., Ружанська Л. В., Цибульська Л. І.; заг. ред. Іваницької Н. Б.]. – Вінниця : ВДПУ, 2008. – 232 с.
12. Великий українсько-англійський словник (Comprehensive Ukrainian English Dictionary) [Електронний ресурс] / [уклад. Є. Ф. Попов, М. І. Балла]. – 4-е вид., випр. та доп. – К. : Чумацький Шлях, 2006. – Режим доступу : <http://www.slovnyk.net/>
13. Словник української мови : В 11 т. – К., 1970–1980. – Т. 1–11.
14. Longman Dictionary of Contemporary English. – Third ed. – Edinburgh Gate : Longman, 2001. – 1988 p.

- 15 Merriam-Webster on-line [Електронний ресурс]: dictionary. – Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/>.
- 16 Oxford Advanced Learner' Dictionary of Current English [Електронний ресурс]: dictionary / chief ed. S. Wehmeier. – Seventh ed. – 110 MB. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – CD-ROM. – System requirements: Windows 98SE / ME /2000/ XP; 350 MHz, 128 MB RAM.

Н.Б. Иваницкая. Особенности корреляции английского глагола to fail и его украинских соответствий в аспекте формально-синтаксической структуры предложения.

В статье описаны особенности семантической и грамматической корреляции английского глагола to fail и его украинских соответствий в позиции сказуемого формально-синтаксической структуры предложения.

Ключевые слова: сопоставительное языкознание, глагол, автосемантический глагол, синсемантический глагол, корреляция.

N.B. Ivanytska. The specific features of the correlation between English verb to fail and its Ukrainian counterparts at the aspect of formal-syntactical sentence structure.

The article focuses on the semantic and grammatical correlation of the English verb to fail and its Ukrainian counterparts which occupy the predicate position in the formal-syntactical sentence structure.

Key words: contrastive linguistics, verb, autosemantic verb, synsemantic verb, correlation.

ББК Ш12=411.4
УДК 81'367.635

М. М. Михальченко

ПАРТИКУЛЯРНЕ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ

У статті розглянуто частку як засіб реалізації категорії оцінки. З'ясовано місце часток у системі засобів вираження оцінних значень. Проаналізовано особливості вираження семантичної градації оцінки за допомогою часток.

Ключові слова: частка, емоційна оцінка, позитивна оцінка, негативна оцінка, семантична градація оцінки.

Актуальною проблемою сучасної науки про мову залишається реалізація оцінних значень. Функціонально-семантична категорія оцінки знаходить вияв на різних мовних рівнях. Мовознавці активно опрацьовують дериваційні особливості оцінки (Л. Летюча, В. Нікітевич та ін.), лексичне вираження оцінних значень (О. Бессонова, Р. Вульфсон, І. Кремих, Н. Лук'янова, Н. Пазич, І. Худяков та ін.). Багато праць присвячено репрезентації оцінки на морфологічному рівні. Найчастіше науковці звертають увагу на прикметники та прислівники з оцінним значенням (Н. Вишивана, О. Вольф, Н. Кислицина, А. Сизова, Г. Скляніченко та ін.), іменники зі значенням позитивної та негативної оцінки (О. Колодкіна, М. Кравченко та ін.), а також вираження оцінки за допомогою дієслів (Т. Маркелова, М. Мініна, О. Островська та ін.). Окремі аспекти реалізації оцінних значень службовими частинами мови висвітлені в працях Н. Арутюнової [1], О. Вольф [5], Т. Космеди [7]. На часі дослідження функціонально-семантичних особливостей часток як репрезентантів категорії оцінки.